

WEIMAR, WAGNER EN DE CRISIS (reis 7-14 april '09)

Op een lentedag in de paasweek naar Weimar reizen om daar de complete Ring des Nibelungen van Richard Wagner mee te maken, Hannick had het niet beter kunnen bedenken. Een reisgroep die in zijn geheel Wagnerminded is, dat bevordert de openheid en samenhang, en dat was vanaf het begin merkbaar. Bij aankomst nemen we onze intrek in het chique Leonardo-hotel aan het park aan de Ilm. Als we dan dineren wisselen we onze verwachtingen en ervaringen uit, waaraan met name het zestal bijdraagt dat in de zomer van 2007 met Hannick bij de Festspiele in Bayreuth was. De meesten van onze groep van 24 personen waren al eerder in Weimar, maar het stadje heeft zoveel te bieden dat je er kunt blijven komen. De accumulatie van cultuur heeft het zo'n aantrekkingskracht gegeven, dat het na de Wende is blijven groeien. Zijn reputatie culmineert in Goethe, maar Herder, Schiller, Wieland, Cranach, Liszt, Nietzsche en het Bauhaus van Walter Gropius dragen daaraan ook bij. Met zijn pleinen en paleisjes, parken en kleine straatjes in het centrum en zijn historie en cultuur is het voor mij net Wenen in het klein. En dan met één groot voordeel: alles is te belopen.

Dat proeven we als een locale gids ons de volgende dag bij een wandeling een beeld geeft van Weimar in verleden en heden. In Goethes tijd telde het 6000 inwoners, maar de toenmalige hertogin-regentes Anna Amalia van het vorstendom Sachsen-Weimar-Eisenach zag in de jonge Goethe het prille en veelzijdige genie dat haar bij haar ambitieuze plannen zou helpen. En daar slaagden zij in. Het stadje werd als een Doornroosje uit zijn slaap gewekt en kreeg een allure die alleen maar zou toenemen. Het gaat Weimar nu al jaren voor de wind. Het groeide met 3000 inwoners, terwijl alle andere voormalige DDR-steden, Leipzig, Dresden, Erfurt etc. met duizend- en zelfs tienduizendtallen afnamen. We zijn vooral voor de muziek in Weimar, en ook op dat terrein heeft het zijn verleden. Johann Sebastian Bach was er van 1708-1717 bij de keurvorst in dienst en hij componeerde er vooral zijn orgelwerken. Hij sloot zijn verbintenis er echter met ongenoegen af, waarop hij er een maand gevangen werd gehouden voor hij naar Cöthen vertrok. Dat is dus eigenlijk een smet op het verleden van Weimar, maar laten we het als een charmante smet beschouwen. En Franz Liszt was er 10 jaar kapelmeester van het hoforkest en ook Busoni zou er lange tijd verblijven en concerten geven. Wij zijn er speciaal voor Wagner en ook met hem heeft Weimar zijn eigen historie. Hij was er met de hulp van Liszt enkele weken ondergedoken na het arrestatiebevel tegen hem vanwege zijn deelname aan de revolutie in 1849 in Dresden. Vanuit Weimar vluchtte hij verder naar Zwitserland. In 1850 voerde Liszt toen de première van de Lohengrin in het hoftheater op. Weimar mag dus na Leipzig en München ook een Wagneroord genoemd worden.

Dat gaan we beleven als we de 'vooravond' van de Ring, Das Rheingold, in het Nationaal Theater meemaken, de herbouw van het in de oorlog verwoeste oude hoftheater, waarvan Goethe in zijn tijd de leiding had gehad. Onze reisbegeleider Leo den Oudsten heeft ons vooraf uitvoerig in de opera ingeleid en ons met name de Leitmotive in de muziek laten horen. Ook op de heenreis hadden we al Wagner beluisterd. Het Rheingold wordt een positieve ervaring. We zien en horen de Rheintöchter, aan wie het goud dat zij bewaken wordt ontstolen door Alberich, de dwerg uit de onderwereld. Hij laat er de almachtige ring uit smeden terwijl hij zijn Nibelungenvolk terroriseert. En we maken kennis met de godenwereld van Wotan, die door een list de ring van macht in zijn bezit krijgt. Hij moet die echter afstaan aan de reuzen die voor de goden een nieuw Walhalla bouwden. Aan het slot van de opera trekken zij daar feestelijk in, maar het bezit en het verlies van de ring heeft in hun ziel het gif van de hebzucht achtergelaten. Tussen de goden- en de onderwereld zal van nu af strijd woeden. We horen prachtige stemmen en een orkest dat met vaart en bril- le Wagner verklankt. De regie is eigentijds en herkenbaar en er zijn zelfs een paar grapjes,

erg welkom bij de loodzware ernst van de Ring. De zeer geslaagde openingsavond doet ons nieuwsgierig naar het vervolg ervan uitzien.

De volgende morgen hebben we even de tijd om de lente in het park tegenover het hotel op te snuiven. Het is een en al voorjaarsstemming, het waas van groen dat de eiken en beuken begint te kleuren, de voorjaarsbloempjes op de bodem, de zangvogels en het snelstromende water van de Ilm die zich door het park kronkelt. We stappen echter al gauw in de bus en hebben een rondleiding in het kasteeltje Belvedere dat groothertog Carl August zich liet bouwen als een kleine kopie van het slot Belvedere in Wenen. Het is als museum ingericht met een prachtige collectie kunstvoorwerpen. Na de lunch opnieuw de voorbespreking van Leo van de Walküre en dan weer op naar het hoftheater. De eerste acte met Sieglinde en Siegmund in de hut van Hunding - daarvan is niets te bekennen, de enscenering is nu wel heel simpel - is heel boeiend. Dan volgt in de pauze een diner in het theater, op zichzelf een goed idee, maar het moet in te krappe tijd overhaast worden genuttigd. En daardoor worden mijn oogleden bij de tweede acte onverwacht erg zwaar - dat hoor ik later ook van anderen - zodat de lange monologen en samenspraken van Wotan, Fricka en Brünnhilde nog langer worden dan ze al zijn. Dit keer ontbreken ook de sprankjes humor. En zijn de scènes met Wotan als dokter die zich buigt over de doorstoken Siegmund en de Walküren met een kussengevecht op hun slaapzaal nu eigentijds of ietwat geforceerd? Sieglinde wordt door Brünnhilde in veiligheid gebracht opdat uit haar (en Siegmund) de held Siegfried zal worden geboren die de ring voor de goden zal terugveroveren. En Brünnhilde, die zich in alles door liefde laat leiden en daarmee tegen de wensen van haar wankelmoedige vader Wotan ingaat, wordt door hem de godenstatus ontnomen. In een meeslepende finale van muziek en zang wordt zij door Wotan door het vuur omsloten om eens door de held Siegfried gewekt te worden.

Gelukkig komt er dan een hele vrije dag, of liever een dag zonder Wagner, maar met Erfurt en de Wartburg in Eisenach. De lokale gids in Erfurt, een musicus, heeft een aanstekelijk verhaal over zijn stad, die sinds de Wende 20.000 inwoners verloor. Maar desondanks kan Erfurt bogen op een schitterende restauratie van zijn middeleeuwse binnenstad. De vakwerkhuizen pronken er met hun gevels, we zien de plek bij de Krämerbrücke waar de historische meesterzanger Hans Sachs woonde, die Wagner in zijn Meistersinger vereeuwigde en aan wie Goethe een gedicht wijdde. En we zien ook het huis waar 7 generaties muzikale Bachs woonden voordat het wonder Johann Sebastian er geboren werd, volgens de gids omdat zijn voorvaders stelselmatig muzikale vrouwen huwden. Dan naar de Wartburg, een van Duitslands mooiste burchten, schitterend gelegen boven het stadje Eisenach. Zij was een van de kastelen van het vorstendom Sachsen-Weimar-Eisenach en ze bewaart een rijke historie. De bekende minnezangers Walther von der Vogelweide en Wolfram von Eschenbach namen er aan de zangerswedstrijden deel die Wagner tot zijn Tannhäuser inspireerden. We bewonderen een groot fresco dat die wedstrijd uitbeeldt. En Elisabeth van Thüringen, van het Hongaarse koningshuis, trouwde er met de landgraaf en kwam er te wonen. In plaats van het hoofse ideaal volgde zij dat van Franciscus van Assisië en maakte zij zich er geliefd met haar werk voor de armen en zieken, zodat zij al gauw na haar dood heilig werd verklaard en tot een geliefde heilige werd. We zijn geïmponeerd door de luisterrijke feestzaal van de burcht en het uitzicht over het omliggende land. Ons diner is tenslotte in een fraai hotel in Eisenach en de stemming aan tafel is opperbest, evenals op eerdere avonden, en dat zal de hele week zo blijven. De singles en echtparen, 50-plussers die nog werken, senioren en 80-ers zijn een plezierige reisgroep geworden.

De volgende dag wacht ons, opnieuw na een inleiding door Leo, de Siegfried. En met deze held komt er meteen vaart en dynamiek in de handeling als hij met zijn ruige beer zijn

pleegvader Mime de stuipen op het lijf jaagt, zijn zwaard smeedt, Faffner in drakengedaante verslaat en hem de ring afneemt waar alles om te doen is. Deze lijkt nu weer in het bereik van Wotan, ondanks zijn miscalculaties. Met behulp van het woudvogeltje vindt Siegfried tenslotte Brünnhilde en ontbrandt tussen beiden het vuur van de liefde. De regie is verrassend met de levensgrote (teddy)beer, de drakengestalte van Fafner en een brui-loftsmaal dat gedekt wordt voor Siegfried en Brünnhilde terwijl zij hun liefdesduet zingen. En de Staatskapelle speelt weer gedreven en gloedvol. Maar dat is ze ook wel aan haar stand verplicht als een van de oudste orkesten in Europa uit 1491 en met dirigenten als Richard Strauss en Franz Liszt.

Opnieuw een vrije dag, de paaszon-dag, het weer kan niet stralender zijn en we genieten zeer van het park waar de spechten zich met hun getrommel en gelach luidruchtig gedragen. Goethe wandelde er veelvuldig naar de Slangensteen en zijn Gartenhaus, nu een klein en intiem museum. Er is tijd voor de vele musea en bezienswaardige plekken in de stad, het Goethehaus, het Schillerhaus, de Bauhaustentoonstellingen, het Liszt-haus, het Stadsmuseum etc. De een wordt het meest getroffen door het Goethehaus, waar je door de kamers kunt dwalen en de muziekkamer ziet, waar het wonderkind Mendelssohn meermalen voor Goethe speelde. Deze noemde hem een 'himmlischer Knabe' en maakte een gedicht voor hem. Ook de tentoonstellingen ter herdenking van de 90 jaar geleden begonnen Bauhausstijl trekken veel aandacht, evenals het Lisztmuseum, de woning waar hij 10 jaar woonde en er alle groten uit die tijd uit de muziekwereld ontving: Smetana, Borodin, Anton Rubinstein en vele anderen. En hij gaf er zijn masterclasses voor de fine fleur van de pianisten uit die tijd. Je kunt er al zijn eigen muziek horen. Het stadsmuseum toont vooral de politieke betekenis van Weimar, waar in 1919 de republiek werd opgericht (in het hoftheater). Maar ook de Nazitijd vanaf 1933 wordt er belicht, de boekverbrandingen en de stichting meteen in '33 van het kamp Buchenwald, vlakbij op de Ettersberg. In weinig Duitse steden raken zowel de indrukwekkende cultuur als de cultuurbarbarij elkaar. 's Middags brengen we een bezoek aan het pronkjuweel van Weimar: de gerestaureerde Anna Amaliabibliotheek met zijn prachtige rococozaal. Het was Goethe die de bibliotheek zijn bloei gaf, behalve dat hij als veelzijdig minister ook nog wegen liet aanleggen, de mijnbouw bevorderde, kunst- en wetenschapsinstellingen stimuleerde, verzamelingen aanlegde, als dichter een onafzienbaar oeuvre schreef en ook nog meerdere vrouwen bemindde. We sluiten de paasdag af met een diner in een restaurant in de stad.

De laatste dag breekt aan met een ochtend voor onszelf en een feestelijke paasbrunch in ons hotel. Na de inleiding van Leo maken we ons op voor het slot van de Ring, de Götterdämmerung. Nu de macht van de goden is getaand, is de onderwereld aan zet. Door een list van Hagen, de zoon van Alberich die de ring en het goud en de macht wil terughebben, verliest Siegfried zijn leven. Brünnhilde is ontzet en besluit hem in de dood te volgen en de ring van macht aan de Rijndochters terug te geven. De slotscène met de schitterende finalemuziek laat geen wereldbrand zien, maar een ondergang in de vorm van een zondvloed vanuit de hemel, een vondst van de regisseur. Brünnhilde krijgt met haar formidabele zang en gepassioneerde spel een langdurig applaus, evenals de sinistere Hagen met zijn fenomenale bas, en daar delen natuurlijk ook de dirigent, de andere zangers en het orkest volop in.

Maar de laatste scènebeelden blijven ons nog bezig houden. Het was een groep van vrouwen, bevrijd uit de greep van de dwergen, die hen in een eerdere scène wreed mishandelden en misbruikten, die deze zondvloed toejuichen. En we vragen ons af of het soms de interpretatie van de regisseur is dat de wereld gedoemd is ten onder te gaan tenzij vrouwen de macht nemen? Dit raakt de kern van de Ring, de filosofie ervan. Is het Wagners diepere bedoeling geweest uit te beelden dat hebzucht en machtsstreven drijfveren zijn die uiteindelijk tot chaos en het einde der dingen leiden? Ik raadpleeg voor deze

vraag het kostelijke boekje van Martin van Amerongen 'Wagner, buikspreeker van God', waarin hij hem met ontwapenende relativering en humor te lijf gaat. MvA heeft zich door een omvangrijke Wagnerliteratuur heengewerkt en wijdt een apart hoofdstukje aan Wagners socialistische, ja revolutionaire instelling in zijn jonge jaren. Hij gaat met name de ontstaansgeschiedenis van de Ring na. Het concept daarvan was in 1848 gereed en "dus onloochenbaar een poëtisch product van Wagners revolutionaire jaren dat moet worden geïnterpreteerd als een socialistisch kunstwerk". Het is vooral Bernard Shaw geweest, die volgens MvA deze visie op Wagner heeft onderbouwd. Voor deze was de Ring een drama over de vloek van het goud met Siegfried als de vermomming van Wagners vriend Bakoenin, die toen overal rondtrok om de revolutie te prediken, waaraan zij beiden in Dresden meededen. Het is dus heel plausibel een relatie te leggen tussen de Ring en de huidige crisis, die veroorzaakt is door mateloze hebzucht en schuldig machtsfalen. Zou dit er de komende jaren toe kunnen leiden dat regisseurs opnieuw geïnspireerd raken en de Ring actueler dan ooit maken?

We keren huiswaarts met nog een stijlvolle lunch in Schlosz Ermitte en ik hoor niets anders dan positieve geluiden over de week in Weimar. Wagner en Weimar waren een voortreffelijke combinatie en onze reis had enkele opvallende leidmotieven: het godenweer, het comfortabele hotel aan het Park am Ilm, de Ring in het Nationaal Theater, het verrukkelijke stadje en tenslotte het plezierige reisgezelschap met Leo als begeleider en Ron als zorgzame chauffeur. Die leidmotieven maakten van de reis een klein Gesamtkunstwerk waaraan ik met veel genoegen blijf terugdenken.

Bert Kuitenbrouwer